

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE “KURU YEMİŞ, ÇEREZ” ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELELER

Yrd. Doç. Dr. Zahide PARLAR*

Özet: Anadolu’da eğlencelik yiyecek olarak tüketilmesi yanında misafirlere ikram edilen kuru yemiş/çerez; doğum, düğün, nişan, kına gibi özel zamanlarda sevinçleri paylaşma, bereket, muhabbet vb. göstergesi olarak kullanılmaktadır. Özel günlerde dağıtılması, baştan aşağı saçılması veya hediye olarak gönderilmesi yanında çocuklara eğlenmeleri için verilmesi de söz konusudur. İkramlık ve hediye olarak sunulan çerezler içerdiği çerez türlerine göre sosyal statü simgesi bile olabilmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında çerezin Anadolu insanının sosyal hayatında bir kültür ögesi olduğu söylenebilir. Bu bakımdan çerez ile ilgili kelimeler üzerine yapılacak çalışmalar sayesinde özel günlerle ilgili âdetler, çerezlerin tüketilme usulü ve zamanı, yazın yapılıp kışın tüketilen yiyecekler gibi birçok kültürel unsur tespit edilmiş olacaktır. Bu çalışmada, *Derleme Sözlüğü* esas alınarak Anadolu ağızlarında çerez/kuru yemiş için kullanılan kelimeler tespit edilip incelenmiştir. Tespit edilen 99 kelime kullanım yerlerine göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca Anadolu ağızları ile standart Türkiye Türkçesinde *çerez/kuru yemiş* kavramlarının kullanımı karşılaştırılmış ve Anadolu ağızlarında *çerez*in anlam ve içerik bakımından çok daha geniş kapsama sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuru yemiş ve çerez, *Derleme Sözlüğü*, Anadolu ağızları, kültür unsuru olarak çerez

THE WORDS USED IN THE SENSE “DRİED FRUİTS, SNACK FOOD” IN *DERLEME SÖZLÜĞÜ*

Abstract: The dried fruits/snack food, which is eaten as entertainment-snack as well as being served in Anatolia to the guests are used in special days such as birthday parties, weddings, engagements, henna nights as an indication of sharing happiness, fruitfulness, friendly conversation etc. In addition to being given in special days, being scattered from head to foot or being sent as a gift they can be also given children for enjoyment. Dried fruits served as a gift and as a hospitality treatment can be even the symbol of a social status in terms of the quality of them. Taking into account all of these it can be said that dried fruits are a culture constituent in the social life of Anatolian people. In this regard, thanks to studies on words about dried fruits a lot of cultural ingredient such as customs related to special days, how and when drei fruits are consumed and food laid out in summers and eaten in winters etc will be determined. In this study the words used for dried fruits/snack in Anatolian dialects are determined and examined by being based on Compilation Dictionary. The determined Ninety-nine words are classified in accordance with their usage places. It is also compared Anatolian dialects with standart Turkish in respect to the usage of the notions of snack/dried fruits and it is realized that in Anatolian dialects snack has much more extent with regard to meaning and content.

Keywords: Dried fruits and snack food, *Derleme Sözlüğü*, The Anatolian dialects, dried fruits as an ingredient of culture.

GİRİŞ

Çerez, Farsça *çereş* kelimesinden gelmekte olup *kuru yemiş* vb. *yemek dışında yenen öteberi* (Ayverdi & Topaloğlu, 2006: 558); *1. Asıl yemekten sayılmayan, peynir, zeytin* vb.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü

yiyeceler, 2. *Yemek dışında yenilen yaş veya kuru yemiş vb. şeyler, atıştırma* (Büyük Türkçe Sözlük, 2016) anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin Türkçe karşılığı olan *kuru yemiş* kelimesinin anlamı ise *yemek dışında yenen çekirdek, fındık, fıstık, leblebi vb. yiyecelerin ortak adı* (Ayverdi & Topaloğlu, 2006: 1803); *fındık, fıstık, leblebi gibi yemek dışında yenilen yiyeceler* (Güncel Türkçe Sözlük, 2016) şeklindedir. *Türkiye Türkçesi Ağzaları Sözlüğü*'nde (Türkiye Türkçesi Ağzalar Sözlüğü, 2016) *çerez* karşılığı olarak *eğlencelik, yemiş* verilmektedir. Tanımlara bakıldığında *çerez/kuru yemiş* kelimelerinin yemek dışında, atıştırma olarak ve eğlence amaçlı tüketilmesi öne çıkmaktadır.

İnsanların sosyal hayatlarında özellikle sohbet ortamlarında içeceklerin yanında ikram edilen veya tüketilen çerez; aynı zamanda özel günlerde dağıtılan, baştan aşağı saçılan veya hediye olarak gönderilen, çocuklara eğlence için verilen, kışın tüketilmek için yazdan hazırlanan bir besin maddesidir. Özellikle özel günlerde hediye maksatlı ya da bereket getirmesi için kullanılan bir ürün olarak çerezin Anadolu ağzalarında farklı kelimelerle karşılandığı görülmektedir. Bu hususların tümü dikkate alındığında çerezin Anadolu insanın sosyal hayatında bir kültür ögesi olarak önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada *Derleme Sözlüğü*'nde *çerez/kuru yemiş* kelimelerini karşılamak için hangi kelimelerin kullanıldığı tespit edilip incelenmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nde *çerez/kuru yemişi* karşılamak için kullanılan 99 kelime tespit edilmiştir. Bunlar çalışmanın sonunda alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu kelimelerden 25 tanesi, bazı madde başlarının ayrı ayrı yerlerde aynı anlama gelen değişik söylenişleridir. Sadece ses bakımından farklılık gösteren bu kelimeler çıkarıldığında Anadolu'da *çerez/kuru yemiş* için toplamda 74 kelime kullanıldığı görülmektedir.

Tespit edilen 99 kelime anlamlarına ve kullanım yerlerine göre şu başlıklar altında toplanmıştır. Sözlükte yemek dışında tüketilen fındık, fıstık, leblebi vb. için ortak ad olarak kullanılan ve *çerez/kuru yemiş* anlamı verilen kelimeler *Kuru Yemiş/Çerez Anlamında Kullanılan Kelimeler* başlığı altında ele alınmıştır. Geriye kalan kelimeler çerezin hazırlanış ve tüketim şekilleri yanında tüketim zamanı ve usulü bakımından değerlendirilmiş ve *Pişirilme Şekli ve İçeriğine Göre Çerez İçin Kullanılan Kelimeler* ile *Özel Gün ve Zamanlarda Toplanan/Gönderilen/Yenilen/Saçılan vb. Çerez İçin Kullanılan Kelimeler* başlıkları oluşturulmuştur. Son olarak Anadolu ağzaları ile standart Türkiye Türkçesinde kuru yemiş/çerez için kullanılan kelimeler karşılaştırılmış; ayrıca ağzalarda çocuk dilinde *çerez* için kullanılan kelimelere de yer verilmiştir.

Her başlık altında yer alan kelimeler alfabetik olarak sıralanmış ve yanlarına anlamları verildikten sonra derlendikleri yerler yazılmıştır. Derleme yeri olan il adları kısaltmalarla gösterilmiştir. İlçe ve köy adlarında kısaltma kullanılmamıştır. Madde başı olan

sözlerin derlendiği yerler yay ayraç () içinde gösterilmiştir. Derleme yeri köy ise başına hiçbir işaret konulmamış, ilçe merkezi ise başına *, il merkezi ise – işareti konulmuştur. Bir söz aynı il içinde birkaç yerden derlenmiş ise bu yerler virgül ile ayrılmıştır. Söz birkaç ilde kullanılıyorsa bu iller arasına noktalı virgül konulmuştur. Birbiriyle ilgili birkaç anlamı bulunan sözlerin her anlamı aynı madde içinde 1., 2., 3. rakamları ile ayrılmıştır. Aynı ayrı yerlerde değişik söylenişleri bulunan bir kelimenin en önemli görülen ya da yaygın olan biçimi madde başı olarak alınmış ve [krş.] kısaltması ile diğer biçimleri de gösterilmiştir.¹ Bu madde başına anlam ve derleme yerleri yazılmıştır. Farklı biçimlerde ise [bk.] kısaltması ile asıl madde başına gönderme yapılmıştır. Bu kelimeler için anlam verilmemiş sadece derleme yerleri yazılmıştır.

1. Kuru Yemiş/Çerez Anlamında Kullanılan Kelimeler

Sözlükte *çerez*, *yemiş*, *kuru yemiş* karşılıkları verilen kelimeler aşağıda sıralanmıştır. Bunlardan *ırz/ırız*, *evtik* ve *kırık kırtık* kelimeleri için *çerez* karşılığı yanında *eğlencelik* ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade, çerezin insan hayatında besin maddesi olması yanında eğlencelik bir ürün olarak da yer aldığını göstermektedir.

afiş nefiş Nevale, yenilip içilecek şeyler, çerez. (* Bor -Nğ.)

anarberi [Krş. anarbeti] Yemiş, çerez. (* Nazilli, Eymir * Bozdoğan -Ay.)

anarbeti [Bk. anarberi] > (-Ay. ve çevresi)

ceres [Bk. cerez]

çerez Çerez. (-Burdur ve ilçeleri; -Denizli; *Bozdoğan -Aydın; -İzmir; -Balıkesir ve ilçeleri; Tokat -Eskişehir; -Bolu; *Haymana -Ankara; -Konya; Yerkesik -Muğla) (Kucaklı *Nazilli -Aydın)

cıci bıci Çerez. (* Bünyan -Ky.)

çepez Kuru yemiş (leblebi, üzüm, fındık vb.). (-Mğ.)

dadak Yemiş, çerez. (Büyükü * Çarşamba -Sm.; * Antakya -Hat.; * Birecik -Ur.; -Ky.)

dişengiç Çerez. (* Sütçüler -Isp.)

dökgü Kuru yemiş, çerez. (-Ada.)

eviş geviş Çerez, kuru yemiş. (Kızılcaölük -Dz.)

evtik Eğlencelik yemiş, çerez. (Çiftepınar * Mersin -İç.)

gırıntı Meyve, çerez. (* Ermenek -Kn.)

hedik Çerez. (Gürnes * Akşehir -Kn.)

hobbak Çerez. (Türkmenler, Yolgeçen * Seyhan -Ada.)

honça [Krş. honçe] 6. Kuru yemiş. (İriağaç -Ml.)

¹ Bu hususlar *Derleme Sözlüğü'*ndeki şekliyle kullanılmıştır.

honçe [Bk. honça] > (Hatunsaray, Habip -Kn.)

ırz [Krş. ırız] Eğlencelik, kuru yemiş. (Dadya * Reşadiye -To.)

ırız [Bk. ırz] > (Dadya * Reşadiye -To.)

kaylım Yemiş. (Sarıkavak -Es.)

kırık kırtık Çerez, eğlencelik. (-Ay.)

kırıntı Yemiş, çerez. (Kızılköy * Dinar -Af.; Bağlılı * Gelendost -Isp.; Çöplü * Çivril, -Dz.; * Merzifon ve köyleri -Ama.; Küçükisa * Zile -To.; -Sv. ve çevresi; * Beyşehir, * Ermenek -Kn.; Navdalı * Mut -İç.; * Kaş -Ant.)

kuru kavşak Kuru yemiş. (Kozbeyli * Foça -İz.)

müşük Çerez. (* Boyabat -Sn.)

negerek Kuru yemiş. (* Menemen -İz.)

tartala Kuru yemiş, çerez. (Seydiler * Fethiye -Mğ.)

yemiş Kuru yemiş. (* Antakya -Hat.; Çanlılı * Ayaş -Ank.; -Kıbrıs)

yeyinti Kuru yemiş. (-Sv.)

yiinti Kuru yemiş. (* Eğridir köyleri -Isp.; * Akyazı ve çevresi -Sk.; Sasallı * Çemişkezek -Tn.; * Marmaris -Mğ.)

Ceviz, fındık gibi çerez olarak tüketilen ürünler toplandıktan ve kurutulduktan sonra sağlam olanları ile içi boş olanlarını ayıran halkın Anadolu ağızlarında sağlam ve çürük kuru yemişi ifade etmek için de ayrı kelimeler kullanıldığı görülmektedir. Bu ürünler, gerek tüketim gerekse maddi kazanç sağlamak amacıyla kullanılmaktadır; bu bakımdan eldeki ürünün sağlam veya çürük olarak ayrılması söz konusu olmaktadır.

faralak İçi boş, kurtlu ceviz, fındık vb. yemişler. (* Ünye -Or.)

fış İçi boş ya da çürük fındık, fıstık, ceviz, badem gibi yemişler. (* Birecik -Ur.; * Kilis, * Nizip, -Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri * Reyhanlı, * Antakya -Hat.)

foruk İçi boş, çürük olan yemiş. (Nefsiköseli * Görele, * Tirebolu -Gr.)

goralak İçi boş, kurtlu fındık, ceviz vb. yemişler. (* Ünye -Or.)

huç Kof olan ceviz, fındık vb. kuru yemişler. (-Dy.)

kavuz İçi boş, kabuklu yemiş. (* Eğridir -Isp.; * Eymir -Ay.; * Yeniköy -Ba.; -Sn.; * Ünye -Or.; Çepni * Gemerek -Sv.; Gavurdağı * Osmaniye -Ada.)

soğalak [Krş. soğla, soğlak] İçi boş, kof, kabuklu yemiş ve tahıl (için). (Eldirek * Fethiye -Mğ.)

soğla [Bk. soğalak] > (-Çr.)

soğlak [Bk. soğla] > (-Çr.)

Tane hâlinde olan çerezler için özel kelimeler kullanıldığı görülmektedir:

bebe Taneli yiyecekler, çerez. (Dereçine * Sultandağı -Af.; * Kula -Mn.)

bubu [Krş. bubuş] Şeker, kara üzüm, leblebi gibi tane hâlindeki çerez. (Nilüfer, İsmetiye -Brs.)

bubuş [Bk. bubu] > (Kızılköy * Dinar -Af.; Körküler * Yalvaç -Isp.)

2. Pişirilme Şekli ve İçeriğine Göre Kuru Yemiş/Çerez İçin Kullanılan Kelimeler

Anadolu ağzlarında bulgur, buğday, mısır, gibi tahıllardan kavurma veya haşlama yoluyla hazırlananlar yanında çiğ ve soğuk şekilde meze olarak tüketilen çerezler de mevcuttur. Bunlar daha çok üretilen ürünlerin atıştırılabilirlik olarak hazırlanmış şekilleridir ve bunlar için de özel kelimeler kullanılmıştır:

a. Kavrulmuş Hazırlanan Çerezler İçin Kullanılan Kelimeler:

firik Çerez olarak yenen tahıl kavurgası. (-Md.; * Pütürge -Ml.; -Ur.; * Antakya -Hat.; * Gemerek -Sv.; Karahoca * Haymana -Ank.; -Nğ.; Gâvurdağı * Osmaniye -Ada.; * Mersin ve köyleri -İç.)

şakşakı Kavrulmuş fındık ve peynir şekeri karışımı çerez. (* Gerze -Sn.)

b. Haşlanarak Hazırlanan Çerezler İçin Kullanılan Kelimeler:

bulgurca Buğdayın suda fasulye, nohut, mısırla birlikte kaynatılmasıyla yapılan çerez. (İznabol * Ermenek -Kn.)

dilgit Kaynamış buğday, kuru üzüm, kaynamış fasulye karışımı yemiş. (-Ant.)

dirgit [Krş. dirice, dirilme, dirkit, dirleme, dirlime] Çerez olarak yenen, haşlanmış mısır, buğday, nohut vb. tahıl. (Eber, Dikici, * Dinar -Af.; Senir, Gönen, İlyas, * Keçiborlu, Cebel, * Eğridir, -Isp.; Karamanlı, * Tefenni, Navlu, Çeltek, * Yeşilova, -Brd.; -Nğ.)

dirice [Bk. dirgit] > (Uğurlu * Ermenek -Kn.)

diritme [Bk. dirgit] > (* Fethiye köyleri -Mğ.)

dirkit [Bk. dirgit] > (-Brd.)

dirleme [Bk. dirgit] > (Ovacık * Tavas -Dz.)

dirlime [Bk. dirgit] > (Oğuz * Acıpayam -Dz.)

gırca Bulgurdan yapılan bir çeşit çerez. (Çeltek * Yeşilova -Brd.)

solutma Bulgur haşlamasına susam karıştırılarak yapılan bir çeşit çerez. (Kestel * Bucak -Brd.)

c. Çiğ, Soğuk veya Meze Olarak Tüketilen Çerezler İçin Kullanılan Kelimeler:

batırık [Krş. badırık, badırma, batırma, baturma, baturuk] Kiyılmış et, bulgur, soğan, domates, maydanoz, biber, hıyar, haşlanmış lahana ve asma yaprağı ile yapılan, çiğ ve soğuk olarak yenen bir çeşit yiyecek, çerez. (-İst.; * Ermenek ve köyleri -Kn.; -Ada.; * Mersin, * Silifke, * Anamur, * Mut ve köyleri, -İç.)

badırık [Bk. batırık] > (-Nğ.; -Kn.)

badırma [Bk. batırık] > (* Anamur -İç.)

batırma [Bk. batırık] > (Çukurbağ * Ermenek -Kn.; * Anamur -İç.)

baturma [Bk. batırık] > (* Arapkir -Ml.)

baturuk [Bk. batırık] > (-İç.)

tarhana Pekmezden yapılan bir çeşit çerez. (* Erciş -Vn.)

terlenbe [Krş. telembe, terlembeç] Tuzlanmış ekşi nar, erik, çağla ve koruk gibi şeyleri ağzı kapalı bir kap içerisinde sallayıp sulandırarak yapılan bir çeşit yiyecek, çerez. (-Dz.)

telembe [Bk. telenbe] > (-Dz.)

terlembeç [Bk. telenbe] > (* Nizip -Gaz.)

3. Özel Gün ve Zamanlarda Toplanan/Gönderilen/Yenilen/Saçılan Kuru Yemiş/Çerez İçin Kullanılan Kelimeler

Cömertlik ve misafirperverlik geçmişten günümüze Türk toplumlarının en önemli değerlerinden biri olarak toplumsal yaşamda yer almaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde de Oğuz Türklerinin misafir ağırlamaya, ikramda bulunmaya, birlikte yiyip içmeye önem verdikleri, sevinçlerini, zaferlerini hediye dağıtarak kutladıkları görülmektedir (Deveci & vd., 2013: 304). Bu durum Anadolu'da devam etmekte olup misafire sunulan kuru yemiş için özel kelimeler bile kullanılmaktadır:

çeşnevir [Bk. çetnevir] > (-Kn.)

çetnevir [Krş. çeşnevir, çetneviz] Misafirlere sunulan kuru yemiş. (-Ama.; Alibeyhüyüğü * Çumra, * Beyşehir, * Akşehir, * Seydişehir, Güvenç, Akviran -Kn.)

çetneviz [Bk. çetnevir] > (Alkaran * Çumra -Kn.)

"Kuruyemiş, buğday, arpa, şeker ve para Anadolu Türk Halkı tarafından bereket unsuru olarak görülen maddelerdir. Bunların gelin ve damadın başından dökülmesi onların bereketini, mutluluk ve refahını artırmak, bunun yanı sıra evliliklerini kutsamaktan başka bir amaç taşımaz." (Çetin, 2008: 123) Ayrıca "bu uygulama kansız kurban niteliğinde bir saçı" (Çeltikçi, 2006: 92) olarak da değerlendirilmektedir. "Orta Asya Türkleri arasında ruhları memnun etmek için gelinin, atın yele ve kuyruğuna kırmızı saçma ritüeli günümüzde gelin ve damadın başından bolluk simgesi olarak un, buğday, şeker, para, çerez saçma şeklini almıştır." (İlhan & Yavuz, 2009: 19) *Derleme Sözlüğü*'nde bu uygulama için şu kelimeler kullanılmıştır.

gelin cevezi Gelin attan inerken sağdıcın başından saçılan çerez. (Uluşiran * Şiran -Gm.)

sükrançalık Gelin, güvey evine giderken güveyin pencereden gelinin başına saçtığı para ve çerez. (* Vezirköprü -Sm.)

Ayrıca düğün, nişan, kına gibi özel günlerde oğlan evinden kız evine veya kız evinden oğlan evine çerez gönderme âdeti vardır. Bu özel günlerde ve de özellikle “kına gecesi için oğlan evinden kız evine gönderilen bereketi simgeleyen tohumlu bitkilerden kabak çekirdeği, pamuk çekirdeği ve çörek otundan oluşan hediye kına gecesinin geçmişte bir bereket artırma töreni olarak kutlandığını” (Çetin, 2008: 117) göstermektedir. Bu âdet üzere hediye maksatlı gönderilen veya düğünlerde dağıtılan çerez için şu kelimeler kullanılmaktadır: *çitnevir*, *dibile*, *honça/honçe*, *tohumkavut*, *ülü*.

çitnevir Düğün çerezi. (Sille -Kn.)

dibile Nişandan sonra kız evinden oğlan evine götürülen çerez, yemek ve hediye. (Kıratlı * Dikili -İz.)

honça [Krş. honçe] 1. Gelin ve damada ikram edilen meyve, çerez. (-To.)

2. Gelin ve damat evlerine tepsi içerisinde gönderilen hediye, çerez. (* İğdır -Kr.)

3. Gelin evine kına ile beraber gönderilen kuru yemiş. (* Anamur -İç.)

honçe [Bk. honça] > (Hatunsaray, Habip -Kn.)

hopas Birine gönderilen çerez vb. armağanlar. (* İnebolu -Ks.)

tohumkavut Güvey evinden gelin evine gönderilen çerez. (Gaferiyat * Karaman -Kn.)

ülü Düğünde gönderilen çerez, armağan. (İshaklı * Bolvadin -Af.; -Nş.; Epçe -Ky.; * Ilgın -Kn.)

“Anadolu Türk halkı gelin ve güveyi kutsal saymış, onların üreme gücünü artırmak için çaba harcamış”tır (Çetin, 2008: 119). Bu çabalardan biri olan ve ayrıca gelin ile güvey “muhabbetli olsunlar diye” (Yıldız, 2010: 106) onların ilk gece yedikleri çerez için *yastıkaltı*, *yastıkçerezi* kelimeleri kullanılmaktadır.

yastıkaltı [Krş. yastıkçerezi] Gelin ve güveyin ilk gece yedikleri çerez. (-Çr.)

yastıkçerezi [Krş. yastıkaltı] Gelinle güveyin ilk gece yedikleri çerez, tatlı vb. yiyecekler. (-Yz. ve çevresi)

Doğumdan sonra veya lohusalık döneminde gelen misafirlere ikram edilen çerez için Anadolu ağızlarında şu kelimeler kullanılmaktadır:

dölet Yeni doğum yapan bir kadının dağıttığı leblebi ve üzüm gibi çerez. (Çamköy * Gölhisar -Brd.)

gödemek Lohusa ziyaretine gidenlere ikram edilen çerez, yiyecek. (Kozluca * Keçiborlu -Isp.)

göyvent Lohusa ziyaretine gelenlere verilen çerez. (Narlidere -İz.)

güdümek Doğumdan sonra dağıtılan çerez. (Yassıören * Senirkent -Isp.)

honça Çocuk doğduğu zaman dağıtılan çerez. (Gelegermi * Yalvaç -Isp.)

Anadolu halkı tarafından kutsal sayılan bazı günlerde çocuklara çerez dağıtılmakta ve örnekteki gibi bu durum için özel bir kelime kullanıldığı da görülmektedir:

şivililik Hazreti Muhammed'in ana karnına düştüğü sayılan günde çocuklara dağıtılan çerez. (-Kn.)

Kültürümüzün önemli unsurlarından biri olan dinî bayramların arifesinde çocuklar ev ev dolaşarak çerez toplamaktadır. Belirli günlerde ya da bayramlarda çocukları sevindirmek için dağıtılan veya onların topladıkları çerezi karşılamak üzere sözlükte kullanılan kelimeler şunlardır:

adak (I) Küçük çocuklara, çokça perşembe günü dağıtılan şeker, üzüm, badem içi vb. çerez. (Bademli * Dinar -Af.; Aziziye -Brd.)

arafalık Çocukların dinî bayramlardan bir gün evvel evlerden topladıkları çerez. (-Ezm.; -Kr.)

bayramçalık Bayramlarda çocuklara verilen yemiş vs. gibi hediyeler. (Savrun * Divriği -Sv.)

Özel bir günde olmasa da birine hediye amacıyla gönderilen çerez için ağızlarda *hopas* kelimesi kullanılmaktadır:

hopas Birine gönderilen çerez vb. armağanlar. (* İnebolu -Ks.)

Bunlar dışında kalan çerez için kullanılan ve özel anlam yüklenen kelimeler mevcuttur:

uğrun katık Evin hanımının kocasından habersiz sakladığı çerezler. (-Nğ.)

çecüstü Çec sahibinin hububat vererek harmanda çalışanlara aldığı çerez. (Bozan -Es.)

Ayrıca çocuklara oyalanmaları için verilen çerezler de ayrı bir kelime ile karşılanmıştır:

gillek [Krş. gillik] Çocuklara oyalanması için verilen çerez. (Kuşbaba * Bucak -Brd.)

gillik [Krş. gillek] > (Akpınar -Ky.; Ayvagediği * Mersin -İç.)

Anadolu'da çerezin tüketildiği vakte göre adlandırılmış örnekleri de söz konusudur; mesela gece yatmadan önce yenilen çerez için *yatsılık/yatsuluq* kelimeleri kullanılmaktadır.

yatsılık [Krş. yatsuluq] Gece yatmadan önce yenilen çerez. (Teniste * Anamur -İç.)

yatsuluq [Bk. yatsılık] > (Uluşiran * Şiran -Gm.)

4. Anadolu Ağızları ve Standart Türkiye Türkçesinde Kuru Yemiş/Çerez İçin Kullanılan Kelimelerin Karşılaştırılması

Anadolu ağızları ile standart Türkiye Türkçesinde *kuru yemiş* fındık, fıstık, leblebi gibi yemek dışında yenilen yiyecekler için kullanılmaktadır. *Çerez* kelimesinin ise STT sözlüklerinde karşılığı *yaş ve kuru yemiş yanında yemekten sayılmayan, peynir, zeytin vb. gibi*

*atıştırma*lık yiyecekler olarak verilse de kelime ile daha çok fındık, fıstık, leblebi, çekirdek gibi ürünler kastedilmektedir. Anadolu ağızlarında çerez için kullanılan kelimeler incelendiğinde ise çerezin anlam ve içerik bakımından çok daha geniş kapsama sahip olduğu görülmektedir. Ağızlarda *çerez*; fındık, fıstıktan bakliyat ve tahıllarla hazırlanan yiyeceklere ve soğuk mezelere kadar farklı yiyecekleri adlandırmada kullanılmaktadır. Bu bakımdan çerezin STT'de kapsamı daralarak sadece kuru yemişi karşılarken Anadolu ağızlarında ise kelimenin *kuru yemiş*, *atıştırma*lık, *meze* gibi anlamların hepsinin birlikte devam ettiği söylenebilir.

Derleme Sözlüğü'nde ayrıca çocuk dilinde çerez için kullanılan kelimeler de yer almaktadır:

gaga [Krş. gağa, gak, gokko] Meyve ve kuru yemiş (Çocuk dilinde). (-Ba.; * Kurşunlu - Çkr.; Haçavera * Maçka -Tr.; Zellige * Sarıkamış, * Iğdır -Kr.; Tutmaç, * Gürün, * Zara -Sv.)

gağa [Bk. gaga] > (Bağlıca * Ardanuç -Ar.)

gak [Bk. gaga] > (-Ks.)

gokko [Bk. gaga] > (* Limasol -Kıbrıs)

5. Derleme Sözlüğü'nde Kuru Yemiş/Çerez İçin Kullanılan Kelimelerin Alfabetik

Dizini

adak	çepez	faralak
afiş nefiş	çeşnevir	fiş
anarberi	çetnevir	firik
anarbeti	çetneviz	foruk
arafalık	çitnevir	gaga
badırık	dadak	gağa
badırma	dibile	gak
batırık	dilgit	gelin cevezi
baturma	dirgit	gırca
baturuk	dirice	gırıntı
bayramçalık	diritme	gillek
bebe	dirkit	gillik
bubu	dirleme	gokko
bubuş	dirlime	goralak
bulgurca	dişengiç	gödemek
ceres	dökgü	göyvent
çerez	dölet	güdümek
cıçı bıcı	eviş geviş	hedik
çecüstü	evtik	hobbak

honça	negerek	terlembeç
honçe	soğalak	terlenbe
hopas	soğla	uğrun katık
huç	soğlak	ülü
ırız	solutma	yastıkaltı
ırz	şakşakı	yastıkçerezi
kavuz	şivlilik	yatsılık
kaylım	şükrancalık	yatsuluq
kırık kırtık	tohumkavut	yemiş
kırıntı	tarhana	yeyinti
kuru kavşak	tartala	yyinti
müşük	telembe	

SONUÇ

Çerez, yemek dışında yenen besin maddelerini ifade eden bir kavram olmanın yanı sıra bir kısmı kışın tüketilmek için yazdan hazırlanan ve eğlence amaçlı yenen ürünlerin genel adıdır. Sosyal hayatta özellikle sohbet ortamlarında içeceklerin yanında ikram edilen veya tüketilen çerezin aynı zamanda özel günlerde dağıtılması, baştan aşağı saçılması veya hediye olarak gönderilmesi, çocuklara eğlence için verilmesi de söz konusudur. Anadolu'da misafirperverlik ifadesi olarak ikram edilen çerez; doğum, düğün, nişan, kına gibi özel zamanlarda sevinçleri paylaşma, bereket, muhabbet vb. göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu hususların tümü dikkate alındığında çerezin Anadolu insanının sosyal hayatında bir kültür ögesi olarak önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. *Derleme Sözlüğü'nde de kuru yemiş/çerez için kullanılan 99 kelime, birbirinden farklı 74, tespit edilmiştir. Bu kelimelerden 29 tanesi doğrudan çerez, kuru yemiş anlamıyla yemek dışında tüketilen, eğlencelik bir yiyeceği ifade etmektedir. Anadolu ağızlarında içi boş, çürük olan çerezler için ayrı kelimeler kullanıldığı görülmektedir. Doğum, düğün, nişan gibi özel gün ve zamanlarda dağıtılan, toplanan, yenilen, hediye olarak gönderilen, baştan aşağıya saçılan çerez için de özel kelimeler mevcuttur. Özel günü kutlama ve kutsama yanında bereket ve bolluk ifadesinin kullanılan kelimeye yüklendiği görülmektedir.*

Anadolu ağızları ile standart Türkiye Türkçesinde *kuru yemiş*; daha çok fındık, fıstık, leblebi gibi ürünleri karşılarken *çerez* yemek dışında atıştırmalık ürünler için de kullanılmaktadır. Bunun yanında haşlama, kavurma gibi farklı pişirilme şekilleriyle hazırlanan özellikle tahıl ve bakliyatın ham madde olarak kullanıldığı yiyeceklerden soğuk mezelere kadar farklı gıda türleri ağızlarda özel kelimelerle karşılanmakta ve çerez

kategorisinde yer almaktayken STT’de çerez olarak sayılmamaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak *çerez* kelimesinin Anadolu ağızlarında anlam ve içerik bakımından çok daha geniş kapsama sahip olduğu söylenebilir.

KISALTMALAR

Ada.	Adana	Gaz.	Gaziantep	Mn.	Manisa
Af.	Afyon	Gm.	Gümüşhane	Niğ.	Niğde
Ama.	Amasya	Gr.	Giresun	Nş.	Nevşehir
Ank.	Ankara	Hat.	Hatay	Or.	Ordu
Ant.	Antalya	Isp.	Isparta	Rz.	Rize
Ar.	Artvin	İç.	İçel	Sk.	Sakarya
Ay.	Aydın	İz.	İzmir	Sm.	Samsun
Ba.	Balıkesir	Kn.	Konya	Sn.	Sinop
Bk.	Bakınız	Kr.	Kars	STT	Standart Türkiye
Brd.	Burdur	Krş.	Karşılaştırınız		Türkçesi
Brs.	Bursa	Ks.	Kastamonu	Tn.	Tunceli
Çkr.	Çankırı	Kü.	Kitahya	To.	Tokat
Çr.	Çorum	Ky.	Kayseri	Tr.	Trabzon
Dy.	Diyarbakır	Md.	Mardin	Ur.	Urfa
Dz.	Denizli	Mğ.	Muğla	Vn.	Van
Es.	Eskişehir	Ml.	Malatya	Yz.	Yozgat

KAYNAKÇA

Ayverdi, İ. & Topaloğlu, A. (2006), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 06.01.2016,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.575953acb0d5d3.53002798

Çeltikçi, O, (2006), *Yaşar Kalafat'ın Türk Kültürüne Ait Çalışmaları*, Isparta: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, C., (2008), Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48, 2, s. 111-125.

Deveci, H. & vd., (2013), Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12, s. 294-321.

Davulcu, Mahmut, (2013), Antalya Yöresinde Geleneksel Bir Çerez ve Geleneksel Bir Meslek Olarak Tirmis ve Tirmişçilik, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*, Volume 8/12, s. 347-360.

Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 10.02.2016,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.575955ce97d934.27840167

İlhan, N. & Yavuz, S., (2009), Karakeçililer ve Karakeçili Ağzında İkincil Uzun Ünlüler, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 2, s. 15-26.

Türkiye Türkçesi Ağzılar Sözlüğü, Erişim Tarihi: 06.01.2016,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas

Yıldız, N. Ç., (2010), *Nevşehir İli Gülşehir İlçesi Halk Edebiyatı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.